

Igor Grdina

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 830-023 Cronica der grafren von Cilli 5.06:949.712»14«

CELJSKA KRONIKA, SPOMENIK SREDNJEVEŠKE KNJIŽEVNOSTI NA SLOVENSKEM

Celjska kronika je nedvomno eden najzanimivejših spomenikov besednega snovanja na Slovenskem v 15. stoletju. Toliko prej zato, ker je na naših tleh dovolj redke predstavniki za srednji vek tako zelo značilne kronikalne vrste pisanja.¹ Kot taka bi morala zavzemati vidno mesto ne le v slovenski splošni in kulturni, temveč tudi slovstveni zgodovini, pa ga spričo najrazličnejših nerazumnih ožin naše zavesti ne.

Še najmanjši problem predstavlja srednjevisokonemški jezik srednjeveškega besedila: v onih dneh je bil v učeni kulturi slovenskega prostora nekaj najobičajnejšega, zatorej pri zgodovinskem načinu mišljenja ne more predstavljati resne ovire za vključitev Celjske kronike v raziskovanja naše slovstvene preteklosti. Drugo vprašanje je seveda razumevanje tega jezika na Slovenskem petsto let pozneje, še posebej ob nerazumni, a vendarle zelo razumljivi zaukazani odrinjenosti vseh humanističnih večšin na rob slovenskega obstajanja in zavesti, kar predstavlja mračnjaštvo najnovejših dni, ki je težko primerljivo z onim preteklih dob: te pač razsvetljenskega stoletja še niso imele za sabo. Toda duh humanizma je neumrljiv; kljub babilonskim razmeram je našel rešitev: v letu 1972. je prišel na svetlo prevod omenjenega dela v slovenščino.² Zanj je poskrbel – ponekod žal ne z najsrečnejšo roko – Ludovik Modest Golia, za natis pa gre nepozaben spomin Jožetu Košarju, ki je v svinčenih časih onemogočal in onemogočil sivino v posvetnih sferah našega duhovnega življenja.

Nadalje je velika težava v slovenskem zgodovinopisju, ki mu je vsiljena metoda sociologizirajočega marksovskega historičnega materializma dolgo onemogočala poglavljen uvid v dejansko zgodovinsko problematiko. Tako beremo, recimo, pri Bogu Grafenauerju po dokaj skopem zapisu o Celjskih v njegovi Zgodovini slovenskega naroda naslednje sumirajoče misli: »To priča, da Celjani nikakor niso bili zrasli s slovensko zemljo. Niti od daleč (sic!) ni bila središče njihove politike.«³ Dosti bolje ni niti pri Milku Kosu, ki je že pred zaukazano enomišljenskostjo slovenskega zgodovinopisja pisal skoraj v istem smislu.⁴ Skratka, če parafraziramo Saint-Justa: Celjani – tujci med nami, ki smo od glave do peta zgolj ubogi že od nekdanj, ubogi in preprosti! Zares se je bilo potrebno zoperstaviti misli o Celj-

¹ Družbo ji delata na naših tleh v 15. stoletju le dve Unrestovi kroniki, Chronicon Austiacum in Chronicon Carinthiacum.

² Kronika grofov Celjskih, Maribor 1972; prevod je narejen po temeljni izdaji Franza Kronesa Die Cillier Chronik, Graz 1883 (2. del dela Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli). Naše citiranje se povsem ravna po slovenskem prevodu.

³ B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965²: 402. To pa so že na prvi pogled absurde misli, saj so si Celjani v dedni pogodbi s Habsburžani zagotovili v primeru izumrtja slednjih praktično le njihove posesti na Slovenskem. Resnici na ljubo je treba priznati, da je Grafenauer razveseljivo spremenil svoje mnenje v tem vprašanju, njegov prispevek v Enciklopediji Slovenije (II. zvezek, Ljubljana 1988, 12 in sl.) je Celjanom vsekar mnogo prijaznejši kot tu citirano pisanje.

⁴ M. Kos, Grofje Celjski, v: M. Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Ljubljana 1985, 258 in sl.

skih kot nekakšnih Prajugoslovanih, ki se je bohotila na Slovenskem zlasti v tretjem desetletju našega stoletja, toda izganjati jih zato iz naše zgodovine in celo s slovenske zemlje, v kateri so koreninili in iz katere so se dvignili v kneze Cesarstva, je nerazumno početje, ki z znanostjo nima dosti opraviti, kajti prisotnost Celjanov je pomembno oblikovala tako stvarno kot duhovno podobo našega prostora.⁵ Tako za dni podvigov dinastije kakor tudi pozneje.

Po vsem do sedaj zapisanem je povsem na mestu obravnavanje Celjske kronike ne samo v okvirih slovenske zgodovine, marveč tudi znotraj naše literarne vede; temu slednjemu je posvečeno naše nadaljnje razpravljanje, ki se ne ustavlja pri vprašanih nastanka besedila, njegovi poročevalni vrednosti ali ob njem odpirajočih se problemih filološke narave, ampak je poskus obravnave teksta kot predstavnika neke tipične vrste pismenstva znotraj srednjeveške kulturno-slovske formacije.⁶

Pismensko vrsto kronike gre opredeliti glede na razmerje med avtorjem in snovjo njegovega besedila kot izvenfiktionalno. S tem nikakor ni rečeno, da je fikcija iz kronike izgnana, temveč le to, da je izgnana s stališča avtorja teksta. Snovne prvine, ki jih bralec razpoznava kot fiktionalne, avtorju kronike načeloma ne morejo biti fiktionalne. Res je, da s temi določili (kot večina literarne vede) ostajamo v območju besedilne gnoseologije, ki praktično ničesar ne pove o besedilni ontologiji, toda tudi to v primeru Celjske kronike ni malo: avtorju mora biti (mu tudi je) legenda o svetem Maksimilijanu, mučencu iz Célee, izvenfiktionalno dejstvo, medtem ko bralcu ne nujno. Avtorsko stališče je pač točka, besedilo pa, ki je tedaj rojeno, ima načeloma na razpolago bralcev v vseh poznejših časih neskončno (če seveda ne gre za izreden primer preplete knjige). Stališče bralca je potemtakem zelo obsežen, pravzaprav neskončen prostor, nasproti kateremu avtorjevo kot praviloma dovolj dobro določljivo in razvidljivo predstavlja nekakšno oporno točko literarnozgodovinskemu uvidevanju stvari in vzpostavljanju razmerij. Legenda o sv. Maksimilijanu Celjskem je tako povsem gotovo pomenila avtorju sočasnemu, torej srednjeveškemu bralcu izvenfiktionalno dejstvo, kar pa seveda ne velja za poznejše bralstvo, ki prav nič ne zaupa izvenfiktionalni naravi v Celjski kroniki zapisane zgodbe, čeprav stoji v nji skladno z nivojem pričakovanja ob kronikalnem besedilu tudi točen datum dogajanja (četrti oktobrski idata leta 280. po rojstvu Odrešenika človeškega rodu). Ob tem moremo reči, da pozitivističnih prijemov v literarni vedi nikakor ne gre apriorno zametovati, zlasti ob vprašanih fikcijskosti oziroma izvenfiktionalnosti dobro služijo, seveda pa se z njimi ne gre zadovoljiti: potrebno je presegati, ne pa v nemar puščati.

Pri problemu fikcijskega in izvenfiktionalnega pa je v kroniki zanimivo tudi vprašanje avtorjevih manipulacij z nivojem bralčevega pričakovanja. Zavoljo dejstva, da je kronikalni vir marsikdaj edino sporočilo o nekem dogajanju, poznejšemu bralstvu ni vselej dano zaznavanje tega pojava, zato pa toliko bolj avtorju sočasnemu bralcu. Skratka: nekatere fikcijske prvine znotraj kronike so delo avtorjeve intence, tudi tendence, ki manipulira z bralstvom, pričakujočim od izvenfiktionalnega besedila samo označevanje tistega, kar je bilo v času označevanja doživljano kot izvenfiktionalno. Tu gre za problem skoz avtorskega označevalca fingirane izvenbesedilne resničnosti; položaj bralca pa je, kakor smo že nakazali, ob takšnih mestih besedila dokaj različen: za avtorjeve sodobnosti so njegove intence in tendence precej lahko razberljive, teže pa je pozneje, zaradi pomanjkanja drugih sočasnih virov.

Znotraj izvenfiktionalne vrste pisanja je potrebno kroniko še natančneje določiti. Ureditev snovi po časovnem zaporedju izvenbesedilne resničnosti je lastna vsaj trem izvenfiktional-

⁵ Eden Celjskih, tedaj še Žovneških, je bil tudi dokaj zanimiv srednjeveški nemški verzifikator, glej A. Janko, *Der von Suonnegge, der von Oberburg, der von Scharpfenberg – trije nemški viteški liriki s slovenskih tal*, Obdobja 10 (Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi), Ljubljana 1989, 171 in sl., zlasti 173–175.

⁶ O srednjeveških kronikah nasploh glej: *Lexikon des Mittelalters*, 2. zvezek, 9. in 10. snopič, München, Zürich (Artemis) 1983, geslo *Chronik*. Naj bo tu poudarjeno, da se v pričujoči razpravi ukvarjamo zgolj s srednjeveško in nefingirano droniko (fingirana sodi literarnovrstno drugam, najpogosteje v roman).

skim pismenskim vrstam: kroniki, letopisu (analom) in dnevniku. Toda kronika se tako od letopisa kot od dnevnika ločuje po tem, da upošteva logiko enot snovi pri svoji členitvi, medtem ko letopis in dnevnik logiko, pravzaprav zakon časovnih enot, ne glede na snovne. Enote dnevniškega besedila se načeloma oblikujejo po času vpisa, od njega so tudi določene (kadar ne gre za poznejše predelave, kakor v Kocbekovi Tovaršiji in Listini; a to gre za netipičnost). Pri letopisih zaradi njihove sumirajoče narave takšno sprotno vpisovanje kot pri dnevniku ni nujno: čas zapisa, označujočega, tu ni toliko pomemben in ne členi besedila na enote, zato pa to počne čas označenega, vendar ne glede na zaključenost ali nezaključenost, skratka logiko snovi, za kroniko tako nepogrešljivo.

To je seveda zgolj teorija, v srednjeveški praksi se namreč letopisi in kronike včasih prav malo razlikujejo; toda na splošno gre vendarle reči, da je kronika znotraj srednjeveškega besedilnega snovanja ambicioznejša vrsta pismenstva in zahteva večji avtorski delež kakor anali, ki so formalno mnogo bolj vnaprej določeni. Tako v srednjeveških kronikah neredko srečujemo tudi rimane kronike (za slovensko zgodovino je izmed takšnih posebej pomembna Avstrijska rimana kronika zgornještajerskega viteškega poeta Otokarja iz Guele), ki s svojo verzno strukturo že na prvi pogled izkazujejo pomembnost avtorskega oblikovanja. Takšna ustvarjalna praksa pa na drugi strani dokazuje formalno odprtost te vrste pismenstva.

Po teh nujnih splošnostih se moremo spustiti v sredo našega problema, se pravi k besedilu Celjske kronike same.

Uvodno poglavje je, če govorimo v modernem slovarju, lep primer metaliterarnega govora⁷: besedilo sporoča, kje so vzroki in nameni njegovega nastanka, hkrati pa se ozira po razmerah znotraj svojega žanra. Takole zastavlja besedo:

Modri Seneca piše v svoji knjigi o štirih stožernih krepostih: eni je ime previdnost ali modrost, drugi moč ali oblast, tretji enodušnost ali zmernost, četrti pa pravičnost. Imenujejo se stožerne kreposti zato, ker se okoli njih sučejo kakor vrata na stožeru vse naše druge kreposti. In zato takole piše o modrosti ali previdnosti: če je tvoja čud modra in preudarna, mora biti urejena po času. Za sedanjost naj bo dobro urejena, za bodočnost previdna, da ne boš oškodovan, in preteklosti naj se dobro spominja, da boš imel pred očmi, kaj ti je od teh ali drugih reči ali zadev koristilo ali škodovalo: da se boš mogel po tem ravnati, je treba pregledati mnogo spisov in kronik. Zato so stari knezi in gospodje imeli vsak svojega zvestega pisarja, ki je zapisoval vse spomina vredne dogodke (torej nikakor ne vse!), da bi se jih spominjali v bodoče. Ker se pa knezi in gospodje zdaj tega ne drže, bo zato njegov spomin pozabljen ob mrliškem zvonjenju. Potem ko bo odzvonilo in odklenalo, se jih bodo mogoče spominjali še pri obletnici, potem pa še spomina ne bo več o njih. Toda plemeniti blagorodni gospod grof Herman Celjski pa je bil moder, previden gospod, zato sem njemu na čast in v spomin začel pisati njegovo kroniko z začetkom iz legende svetega Maksimilijana, ki je bil doma iz mogočenga mesta Celja in bil tam mučen. Da je bilo zares mogočno, se lahko spozna na zidovju in dragocenem kamenju, ki se tam najde.

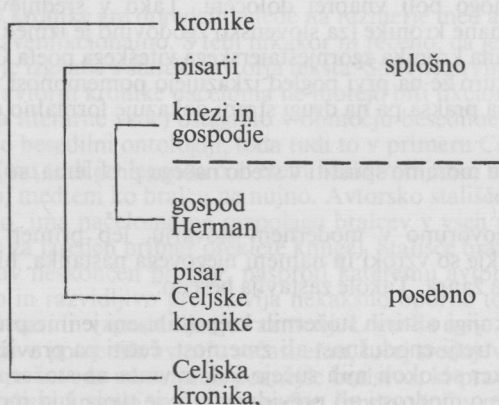
Zavoljo tega prosim, ker sem tako srčno dobro hotel, da bi vam bila vseč ta moja malenkostna usluga in delo. Usmiljeni Bog naj popboljša s svojim Duhom naše življenje, da bomo vredni po tem življenju večnega veselja. Amen. Amen.⁸

Navajani predel besedila govori o pomembnosti, potrebnosti in koristnosti kronikalnega pisanja: da se bo moč ravnati po Senecovi modrosti, je pač treba pregledati mnogo spisov in kronik. Nato gre od splošnega k posamičnemu, se pravi h konkretni kroniki: z navezavo na sv. Maksimilijana se sporoča, da bodo besede tekle okoli mogočenga mesta Celja. Toda vmes, med tema dvema vsebinama, je še nekaj, nekaj najvažnejšega: avtor. Avtor, ki odlo-

⁷ Označitev je v slovensko literarno vedo vpeljal g. Marko Juvan, o tem se je poučiti zlasti iz dveh razprav omenjenega, in sicer: Književne odnosnice v poeziji Vena Tauferja, SR 33, Ljubljana 1985, 51 in sl., zlasti 55, 56 in Slovenska baročna pridiga kot transtekstualni pojav, Obdobja 9, Ljubljana 1989, 175 in sl.

⁸ Kronika grofov Celjskih, 5.

ča o »spomina vrednih dogodkih«. Najprej avtor, pisec besedil nasploh, nato konkretni avtor, pisec besedila, še posebej. Kult avtorja je to, ta najstarejši in najtrdovratnejši kult, izražajoč premoč besede – ki je po Janezovem evangeliju tako ali tako prva – nad dejanjem, premoč duha nad snovjo, triumf označevalca nad označenim. Tisti, ki se udejanja z ustvaritvijo besedila, je zaslužnejši za uresničenje Senecove, v srednjem veku silno avtoritetne misli, kot oni, ki se udejanja z ustvarjanjem ubesedenega. Le znotraj avtorstva besedila je avtorstvo dejanj, ki so v skladu s Senecovo brezprizivno modrostjo: to je označeno tudi s tem, da so avtorji podvigov, ki so bili v učni kulturi srednjega veka »knezi in gospodje« na splošno in »plemeniti blagorodni grof Herman (II.) Celjski« še posebej, stisnjeni v govorjenje o splošni pomembnosti »zvestega pisarja, ki je zapisoval vse spomina vredne dogodke« in pojasnitev razloga dela konkretnega pisarja. Vsekakor gre za zelo jasno razvidno arhitektoniko:

ki jo vklepata od zgoraj vsesplošna avtoriteta srednjeveškega učenega sveta, modri Seneca, od spodaj pa lokalna, mučenec sv. Maksimilijan; torej še enkrat, še četrtič pot od splošnege k posebnemu. Četvero poti ne more biti naključje: v srednjem veku število štiri poudarja zemeljski red (štirje evangeliji, prinašajoči odrešujočo vero na zemljo, štirje elementi sveta, štiri naravna stanja, štirje značaji, navsezadnje tudi Senecove štiri kreposti).

Ob koncu uvodnega poglavja je avtor še enkrat poudarjen nasproti vsem drugim (vam), hkrati z njim seveda tudi njegovo delo, nad vse skupaj pa je priklicana še najvišja avtoriteta, troedini Bog kristjanov.

Od vseh potez uvoda je zagotovo najnovodobnejši drobec, ki priklicuje izkustveno spoznavanje v potrditev zapisanega (zidovje in kamenje, ki se tam, torej v Celju najde, pričuje za mogočnost tega mesta že izza dni preteklosti); vse drugo je tipično srednjeveško, od navezave na legendo do antičnih avtoritet (nekatero so preživele barbarsko pozebo, čeprav so bile dodobra spremenjene po potrebah srednjega veka, med modrijani zlasti Aristoteles in Seneca) in proslavljanja posameznih izjemnih osebnosti, še posebej svetniških, vladarskih in knežjih.⁹

Prvo poglavje Celjske kronike prinaša legendo o sv. Maksimilijanu, mučencu iz Célee.¹⁰ To je praktični dokaz, kako morejo posebne pismenske vrste živeti kot sestavni del strukture kronike, in to kot samostojna ter docela razvita in razvidna enota. A ne le tako: afori-

⁹ Popolnoma zgrešena je predstava, da prinese osvoboditev subjekta šele renesansa kot duhovni temelj novega veka; prinese le nov pogled nanj, na njegovo neponovljivost, medtem ko zna izjemnosti posameznih subjektov tudi srednji vek na vso moč poudariti.

¹⁰ Kronika grofov Celjskih, 7–9.

stična vrsta pregovora je povsem vtelesena v besedilno strukturo (glej XXVIII. poglavje),¹¹ kar dokazuje, da srednjeveška učena kultura do ljudske ni bila povsem zaprta. Tudi ni bilo zaprtosti med različnimi tokovi znotraj učene, saj so se le-ti prepletali (naš primer: legenda kot načeloma in prvotno predstavnica sakralne učene kulture znotraj kronike, ki vendarle predstavlja središčno posvetno prozno strukturo srednjeveške kulture, dasi ni tuja niti njeni sakralni sferi). Tu pač ne gre zgolj za navezave (reference), temveč za strukture znotraj struktur, ki se na eni strani osamosvajajo, na drugi pa v sopostavitvi tvorijo srednjeveško tipiko: tedanja učena kultura je izrazito sestavljena (in to iz zelo raznorodnih elementov, kar velja tako za posamezne pismenske vrste kot za celotni miselni svet), vendar je bila v tem enotna in v sebi zaključen sistem, kajti najrazličnejša izročila, ki so vanjo prispevala svoje elemente, so se transformirala, ne pa citirala. Niso se navajala, temveč prilagajala. Na tradicijo srednjeveška učena kultura (razen tedaj, ko je šlo za stvari pravne narave) ni hotela spominjati in opominjati, kakor humanistična in poznejša, tako protestantsko- kot katoliškoreformacijska, temveč je v svojem izrazito sinhronem doživljanju sveta, v katerem se diahronija v glavnem omejuje na štetje let in na zavest o minljivosti življenj na zemlji, izročila posedanjala. V polni meri velja to za omenjeno legendo o Maksimilijanu: čeprav je naveden točen datum njegovega mučeništva, 12. oktober leta 280., je podatek zagotovo izmišljen in necitiran, saj se za vladarja tedaj omenja cesar Kar (ki je zavladal šele dve leti pozneje!), medtem ko je tistim dnevom v resnici vladal cesar Probus, ki je bil prava ljubezen človeškega rodu (zlasti z razširitvijo vinske trte zunaj Italije si je pridobil veliko popularnost). Da je diahronična zmeda še večja, sta še prej kot vladarja, pod katerima se je začelo preganjanje kristjanov (tudi Célei, s prihodom Eulasijevim), v katerem jo je skupil tudi sv. Maksimilijan, omenjena cesarja Karin in Numerijan, Karova sinova in naslednika! Legenda, ki je bila zapisana šele po letu 1265. v okvirih passauske cerkve,¹² vsebuje tudi druge srednjeveške stereotipe, recimo tistega o Filipu Arabcu kot prvem krščanskem cesarju in sv. Kvirinu kot njegovem sinu; skratka: vse antično je prilagojeno srednjeveškemu doživljanju sveta (uzurpator in cesar Decij je, recimo, označen kot srednjeveški vitez dvora Filipa Arabca), prav nič pa ne citirano. Legenda v Celjski kroniki je zunaj tipičnega samo v tem, da je bralec prikrajšan za repertoar muk, na katere je bil dan celjski mučenec. Ponavadi takšna mesta, ob katerih zapisovanju so se pisci svetniških legend še posebej naslanjali, niso izostala, nasprotno: bila so kar se le da nadrobna in natančna. Vsaj nekoliko je za ta primanjkljaj bralstvo v Celjski kroniki odškodovano s popisom tegob Veronike, priležnice in morebiti druge soproge kneza Friderika. Poglavlje o sv. Maksimilijanu kot nekakšna miselna kadenca zaključuje modri Seneca, še prej pa je pouk o ničnosti vsega zemeljskega, ki je v skladu z zaključno modrostjo. S tem je ta predel kronike znotraj celotnega besedila tudi dokaj osamosvojen.

Nadaljnja štiri poglavja v redkih besedah popisujejo pot krščanstva ne le v Celju, temveč na celotnem vzhodnoalpskem področju, toda pomembno je, da ne kronološko: najprej je povedano, kako je sv. Rupert prišel v Celje in dal kultu sv. Maksimilijana s posvetitvijo cerkve tudi institucionalno veljavo. Nato je zgodba Filipa Arabca in potem, za kontrast v nedvomno skrbni kompoziciji, še popis Dioklecijanovega krvoločnega preganjanja kristjanov. Kronološko zaporedje torej nikakor ni brezprizivno načelo kronike: kompozicija snovi, ki se spušča od nadškofa sv. Maksimilijana k Filipu Arabcu, kristjanu, a laiku cesarju, in nato k cesarju Dioklecijanu, preganjalcu kristjanov, je vsekakor nad kronološkim načelom; za besedilo je snovno-motivna logika odločilnejša kot železni zakon časovne zaporednosti: med dve zgodbi o preganjanju kristjanov, med legendo o sv. Maksimilijanu, »sub Numeriano«, in podvigi »krvoločneža Dioklecijana«, je vrinjena zgodba o Filipu Arabcu in njegovih sinovih, ki deluje kot sproščujoče nasprotje znotraj samih bridkih prizkušenj za sveto krščansko vero in enakšno katoliško cerkev.

¹¹ Kronika grofov Celjskih, 42.

¹² R. Bratož, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode, Ljubljana 1986, 179.

Šele s šestim poglavjem se začenja pripoved o rodovini Celjskih, v katerih slavo in čast (Herman II!) je kronika tudi spisana. Naše besedilo je torej v prvem delu povsem v znamenju vere in cerkve, posvetne zgodbe pridejo na vrsto šele po letu 1000. Kljub tako jasni delitvi pa ne moremo govoriti o kakšnem milenarizmu ali čem podobnem, saj mejnik med obema bralcu razločljivima dobama ni nakazan s kakšnim velikim prelomom, trenutkom, ki bi kazal pot skozi trnje do zvezd, kakor je, recimo, v projektu najznamenitejšega in tako rekoč prototipnega milenarista Gioachina da Fiore dobo Boga Očeta (epoha telesa) Kristusovo rojstvo oddelilo od milenija Boga Sinu (telesa in duha), sledil pa bo še milenij Svetega evangelija (duha) z začetkom v letu 1260. V Celjski kroniki je prvi, duhovni del le v vlogi kontrastiranja posvetnemu, brez kakšne filozofske ali nazorske podlage; samo v službi besedila je. Sferi »sacerdocium« po koncu prvih petih poglavij pripada samo še deveto, ki govori o velikem razkolu katolištva med rimskim in avignonskim papežem, vse ostalo besedilo je v sferi »imperium«. Kljub lokalnemu značaju kronike je najpomembnejše sočasno evropsko dogajanje v nji prisotno; velika kriza zahodnega krščanstva, ki je bila najpomembnejši dogodek tistih dni in je nato vodila v obe reformaciji, protestantsko in katoliško, skozi vpis v Celjsko kroniko dokazuje, kako je bil slovenski prostor tedaj sestavni del poznosrednjeveškega Zahoda.

Osrednji, posvetni predel Celjske kronike se začenja šele z desetim iz vrst žovneških dinastov, s Friderikom I., in sicer z njegovo smrtjo 1359. (v resnici 1360.) leta. Friderik je bil tisti, ki je žovneški rodovnici pridobil Celje in utemeljil prihodnjo slavo rodu, čigar ime je zvezano s tem mestom. Tako je naslov kronike povsem upravičen: ne gre najprej za kroniko rodu, temveč za kroniko mesta, čeprav je pisana v slavo in čast najmočnejšega Celjana, Hermana II., ki je skupaj s svojimi predniki in nasledniki pač le del veličine Celja.¹³ Takšno razlaganje nedvomno podpira kronistovo popolno nezanimanje za podvige Celjskih, dokler so bili zgolj podeželski Žovneški, a tudi prvo poglavje besedila o sv. Maksimilijanu, ki z grofi in knezi Celjskimi nima nikakršne krvne zveze. Tako je povsem razumljivo, da se glavni del kronike začenja šele s Friderikom I. Hkrati pa po srednjeveškem razumevanju stvari ne more biti drugačna, kot je: čeprav je kronika mesta, se ukvarja v glavnem le z dinastijo, ki mu vlada, in njenimi podvigi, čeprav se le-ta pozneje, v zlatih časih Celjskih, Celja komaj kdaj dotaknejo. Toda: zgodba Celja zagotavlja koherenco dela, ki je snovno ni mogoče vzpostaviti z ničimer drugim: Filipa Arabca, njegovega legendarnega sinu sv. Kvirina, sv. Maksimilijana, besede okoli velikega razkola Zahoda, grofe in kneze Celjske, celjsko nasledstveno vojno (poglavja od XXXIV. do XL), homatije po smrti cesarja Sigmunda (XX. poglavje), kralja Ladislava Posmrtnika (XLI. poglavje) ter usodo Jana Vitovca (XLII., XLIII. poglavje) povezuje, resda včasih zelo posredno, le Celje, ki je včasih središče dogajanja, včasih pa le posest (Filip Arabec) ali celo zgolj želja (Ladislav Posmrtnik) ljudi, pozapisanih v kroniko.

Celjska kronika se navsezadnje izkazuje za zelo umetelno izveden splet različnih biografij, ki se tako ali drugače navezujejo na zgodbo mesta Celja. Toda medtem ko je svetniški življenjepis jasno zaključena samostojna enota, so posvetni prehajajoči en v drugega – tudi tako je nakazana kvalitativna razlika med »sacerdocium« in »imperium« – (celjski dinasti od Friderika I. do Hermana II.) ali pa so medsebojno prepleteni, npr. poglavja iz življenjepisa Friderika II. režejo na dva dela snovno enoto besedila o Hermanu II., čemur je seveda krivo dogajanje okoli Veronike Deseniške. Ta predel teksta je tudi najširše vznemirjal poznejše bralstvo, tako strokovno kot drugovrstno: tod so zajemali tudi Josip Jurčič, Oton Župancič, Anton Novačan in Bratko Kreft, če naštejemo le umetniško najpomembnejše in v javnosti najrazglašenejše upesnjevalce zapletov okoli Veronike; zanimivo pa je, da je tozadevno poročilo v Celjski kroniki dejstveno precej zgrešeno, kakor je ugotovila Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško, ki jo je spisal dr. Metod Dolenc in na svetlo dal Rektorat Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani leta 1930. Habent sua fata libelli! Pisec Celjske kronike, ki se najdlje in najpodrobneje ustavlja ob političnih podvigih Celjskih, je po-

¹³ Od tod je tudi naslov slovenskega prevoda neustrezen; morda se je prevajalec z njim hotel izogniti zamenjavi z delom Ignaca Orožna iz leta 1854.

znejše rojene vznemirjal predvsem s sporočilom o prvem čarovniškem procesu na slovenskih tleh! Zapis te pravzaprav škandalozne in malo pomembne zgodbe, ki sledi bolj svetonijeovski opravljaljski kot plutarhovski monumentalni biografiki in ki jo z veliko naslado omenja tudi Enej Silvij Piccolomini, poznejši papež Pij II., sicer strupen sovražnik Celjanov in sploh razmer zunaj loka Alp, obdajajočega njegovo italijansko domovino, napoveduje nove čase: ko se začeta mešati srednjeveška in novoveška zavest, izbruhne najhujši pogrom na čarovnice in je vera vanje najtrdnejša ter najdejavnejša v nekakšni ulični prapodobi družbene samozaščite. Pisec Celjske kronike o domnevnem procesu zoper čarovnico Veroniko in o vsem dogajanju okoli nje poroča suho, klinično: je še pravi srednjeveščan, ki sicer verjame v čarovništvo, vendar še ni obseden od vsesplošnega strahu najzgodnejših novoveščanov pred njim. Kajti srednji vek se je v svoji učeni kulturi držal Aristotelove misli, da jih je malo, ki modro govorijo in mislijo (navedba tudi v Celjski kroniki, v VI. poglavju), kar velja celo v razmerju do slavljencev kronike, Hermana II.: tudi njegove besede niso vse suho zlato – po pripovedi naše kronike bi naj sodišče Veroniko celo oprostilo grofovih obtožb. To pa bi bilo zavoljo njihovega značaja docela nemogoče, kar dobro kaže na odnos pisca kronike do njenega slavljence: ta avtorju ni nekaj nedotakljivega, svetega, skratka zunaj njegovega bralca zaznavnega vrednotenja, kakor je, recimo, svetniška legenda o sv. Maksimilijanu in sploh reči iz sfere »sacerdocium« (ob velikem razkolu Zahoda se avtor odločnejši sodbi izogne z izgovorom, da bi bilo »preveč pisanja, koliko velikih in težkih pretresov je bilo (tedaj) med kristjani«, govori le o nedoločnem »hudobnem sovražniku«, ki je očitno od zunaj vplival na cerkev inetroval avignonskemu, po piščevem mnenju shizmatičnemu papežu): območje »imperium« je avtorjevim vrednostnim sodbam vsekakor zelo podvrženo. Najprej se to kaže že v izmišljivi o Veronikinem procesu, kjer se pisec nikakor ne stavlja na stran svojega slavljence, celo nasprotno, postavi ga v zelo slabo luč. Kljub domnevni sodbi sodišča je pokončal Veroniko! To je vendar še huje, kakor je bilo v resnici, kjer ni bilo nobene sodbe sodišča o Veronikini nedolžnosti, temveč po vsem videzu zgolj Hermanovo prepričanje o njenih čarovniških sposobnostih in po njegovi volji izvršen umor nadležne ženske, ki ji seveda ni bilo jasno, da je »Celje sen visok iz roda v rod«, kakor poetično pravi Župančič.¹⁴ Toda avtor svojih sodb ne izraža samo tako prikrito, temveč tudi zelo naravnost, recimo ob koncu XVIII. poglavja, ali pa na onem mestu XXXV., ko pravi, da ni vredno pisati o tistem, kar je kdo dobil zato, da je izdal plemenito gospo Katarino, vdovo po knezu Ulriku II. Nasploh je pisec Celjske kronike za srednjeveščana nenavadno pozoren do ženstva, saj velja, da je t. i. nežnejši spol odkrila šele renesansa. Toda iz prisotnosti takšne senzibilitete ni potrebno delati predaljnosežnih sklepov o morebitnih zametkih renesančnih pogledov v Celjski kroniki: dejstvo, da je bilo Celje zibelka kraljic, celo ene cesarice, ne pa tudi zibelka kraljev – kar je še mnogo let pozneje posebej hudo peknilo Antona Novačana, sicer samozvanega potomca (če ne zakonskega, pa izvenzakonskega) Celjskih ter edinega legitimnega nadaljevalca njihove ideje –, in da je potemtakem bila celjska hiša v ženski liniji vsekakor častnejša od moške, ki pa je ženski to slavo seveda edina omogočila, gotovo zadovoljivo pojasnjuje, od kod občutljivost pisca Celjske kronike za ženske. Saj je vendar vsepovsod poudarjeno, kako so moški člani rodovino z ženskimi pravzaprav samo trgovali, dajali (!) so jih temu ali onemu vladarju za bolj ali manj idealne soproge. Celjski so vsaj tako dobro kot Habsburžani vedeli, da kraljestev ne daje samo Mars, temveč tudi Venera; ne le za Avstrijo, tudi za Celje je veljala modrost: Drugi naj se bojujejo, ti, srečna Avstrija, pa se ženi! Sorodstvo po ženski strani je Celjske povežalo tako s poljskim kot bosenskim, srbskim in turškim dvorom, da ogrskega in cesarskega sploh ne poudarjamo posebej. Avtor, ki je ob pokopu poslednjega kneza Celjskega, tragično preminulega Ulrika II.,¹⁵ zapisal, da neznanse žalosti ob tem dogodku ni niko-

¹⁴ O. Župančič, Veronika Deseniška, Dela Otona Župančiča III, Ljubljana 1970, 140.

¹⁵ Ne gre izgubiti izpred oči dejstva, da je bil Ulrik Celjski prvi slovenski politik, ki je izgubil glavo v Beogradu, v tej zloglasni »razbojniški luknji«, kakor je tamkajšnje kovačnico političnih zarot sočno označil v njem enako zavratno umorjeni vodja Hrvatov Stjepan Radić. Na tem mestu naj opozorimo še na en predel Celjske kronike, ki se kaže v luči poznejše tradicije na slovenskih tleh kot stereotipen: v X. poglavju se govori z neskrivanim zadovoljstvom o protijudovski naravnosti Celjanov.

mur moč zadosti popisati, ob tolikih uspehih žensk celjskega dvora do njih nikakor ni mogel ostati ravnodušen, temveč je zanje mogel biti le na vso moč zainteresiran.

Poleg zgodbe Celja zagotavljajo koherenco teksta tudi posegi avtorja v pripovedovanje. Pisec kot veliki arhitekt z besedo o svoji avtorski volji – ki gre v rubriko metaliterarnega govora – oblikuje enotnost teksta, prekinjajoč pripoved o enem dogajanju zato, da bi sledeč zahtevam časovne zaporednosti pripovedoval o drugem, sočasnem dogajanju in tako ustvarjal vsaj aluzijo na kontrapunktično zgradbo izvenbesedilne resničnosti, ki pa jo je v besednem ustvarjanju komaj mogoče ustvariti. Komaj mogoče ustvariti celo kot iluzijo, kakor v svetu glasbene umetnosti. Za ilustracijo povedanega vzemimo XVIII., XIX., XX., XXI. in XXII. poglavje naše kronike: zgodba velike politike Celjskih je prekinjena šele s koncem celjsko-avstrijske vojne in po popisu prvih časov po nji (konec XVIII. poglavja) zato, da se v XIX. poglavju spregovori o poroki Ulrika II. s Katarino, hčerko srbskega despotata Jurija iz rodu Brankovičev, hkrati pa se omenjena še natančneje označi in se sporoči usoda njenih otrok. XX. in delno XXI. poglavje nato posegata v širšo evropsko politiko, zlasti cesarsko in ogrsko, in to celo v čase pred celjsko-avstrijsko vojno, vse do leta 1400. nazaj. Šele z XXI. in XXII. poglavjem se nadaljuje pripoved o veliki politiki Celjskih. In avtor takole poseže v besedilo na začetku politično zgodbo prekinjajočega XIX. poglavja: »Prej nisem nič omenil o poroki grofa Ulrika Celjskega,« medtem ko XVIII. poglavje zaključuje takole sumirajoče: »Meni samemu pa se dozdeva, da še ni ugasnila stara iskra med njima (cesarjem Friderikom III. in knezom Ulrikom II.). Odslej se nista nikdar več pobotala, dokler niso Celjani končali svojega zadnjega dne na tem svetu.« Pisec pripelje celjsko politično zgodbo nazaj drugače, brez vpletanja svojega jaza v besedilo: za pripovedjo o usodi otrok Ulrika II. in Katarine, ki pa se že navezuje na Ulrikov konec, je postavljena ostra časovna zarez, skok v leto 1400. (na začetku XX. poglavja), nakar se besedovanje iz perspektive cesarsko-ogrskih splošnih razmer do srede XXI. poglavja zožuje tako, da se v ospredje spet prerinejo Celjski skozi svojo vlogo v veliki politični igri v Cesarstvu, še zlasti pa na Ogrskem po smrti svojega velikega zaščitnika in sorodnika cesarja Sigmunda. Skratka: pripovedovalec Celjske kronike uporablja postopke, ki jih poznajo tudi teksti, brez pridržkov uvrščeni v kategorijo literature, in ti postopki so v njegovem delu zelo spretno uporabljeni, kolikor pač to dopušča vrhovno kronikalno kompozicijsko načelo, kronologija izvenbesedilne resničnosti.

Celjska kronika se končuje katastrofično: »In tako je bilo Celjsko gospostvo raztrgano in razbito in gradovi in gospostva rezdeljeni, kakor ste slišali.«¹⁶ Zastor pripovedi je torej spuščen s kratko označbo poglavij med XXXV. in XLII., ki imajo brez nje včasih precej malo zveze s Celjem; glavni junak teh strani, Jan Vitovec, namreč prenese težišče svojega delovanja iz Cesarstva – po zgledu kneza Ulrika, čigar nekakšna ponovitev je (seveda le znotraj teksta, ki potrebuje junaka!) – v dežele svetoštetfanske krone: toda omenjena opomba s konca XLII. poglavja popis njegovih podvigov povsem privezuje na zgodbo Celja. Nazadnje je priklicana še najvišja avtoriteta v zaščito opravljenega dela: »Svoje delo sem končal, Bog pa milost bo poslal.«¹⁷ XLIII., XLIV., XLV., XLVI. in XLVII. poglavje predstavljajo nekaj kritični aparat zgodovinskega dela: so statistični dodatek prejšnjemu besedilu. Za končni konec pa avtor dodaja še posamezne ključne listine grofov in knezov Celjskih. Ta »kritični« aparat, ki naj podkrepi pričevanjsko vrednost kronike, je pravzaprav edini predel teksta, ki je od klasično razumljene literarnosti povsem oddaljen. Avtor se tod praktično povsem umakne za navajanje oziroma citiranje (tu gre za pravne zadeve!): prisoten je le tedaj, kjer se naštevaje ustavi spričo nepoznavanja ali nedosegljivosti podatkov. Vpadljivo se »kritični« aparat nanaša zgolj na sfero »imperium«, prav nič pa ne na sfero »sacerdocium«, glede katere je edino sklicevanje čisto na začetku I. poglavja, da sta po spisih sv. mučencev Mohorja in Fortunata ta dva tudi glavna zaščitnika oglejske cerkve: a tudi tu gre za pravzaprav zemeljsko stvar, za položaj oglejskega patriarhata znotraj

¹⁶ Kronika grofov Celjskih, 61.

¹⁷ Isto.

katolicizma, ki je s tako uglednima zavetnikoma in legendarnim začetnikom, evangeli-
stom Markom, hudo pomemben do sodnega dne.

Summary

UDC 830-023 Cronica der graffen von Cilli 5.06:949.712»14«

THE CHRONICLE OF CELJE, THE MONUMENT OF SLOVENE MEDIAEVAL LITERATURE

The Chronicle of Celje, which was written in the middle/high German language in the second half of the 15th century, is the most characteristic monument of the mediaeval chronicle literature in Slovenia. Its chronological principle is the main compositional feature, although not the only one, for within the chronological framework different content units (various biographies) are in a skillful way interwoven with clearly literary procedures (the narrowing of narrative perspective, contrasted, juxtaposed content units, the interventions of the narrator's 'ego' in the text). The text consists of two parts: the sacral (the legend of St. Maximilian from Celje, the fate of Christian church in the eastern Alpine space from the time of Phillip of Arabia until the era of Diocletian) and secular (the story of the Žovneški family from the moment it became the owners of Celje until its extinction). While the biography is in the first part of the chronicle completely independent in itself and presented entirely uncritically, without the interventions of the author's 'ego', it is in the second part composed of masterfully intertwined biographies of individual dynasts. The Chronicle of Celje as a whole is not the chronicle of a dynasty but the town of Celje, the destiny of which solely connects all the content elements into one text. In order to stress the historical value of the chronicle there is some kind of critical apparatus of the work (statistical data about the reign of the Celjski family, the most significant papers from their archives), which, however, explicitly refers only to the secular sphere of work. This is the only segment of the text that is decisively different from the classic literary modulation.

The study in its first phase describes the chronicle as a special kind of non-fictional writing, widespread especially in the cultural – stylistical formation of the Middle Ages. Apart from the chronicle also the genres of the annals and a diary take into account the chronology of extratextual reality as the paramount compositional principle. In comparison with them, chronicle appears to be more ambitious from the authorial point of view: while the units of a diary are presented according to the succession of noted events and the units of annals according to the succession of noted events, regardless of the logic of their conclusion, the units of a chronicle are complete in their content, although dependent on the author's architectonic ability, where chronology is merely of a principled significance.